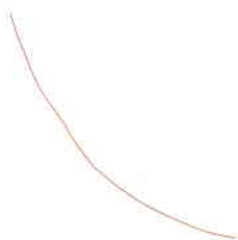


Universitatea de Vest Timișoara
Centrul de Studii de Istorie și Arheologie „Constantin Daicoviciu”



Meșteșuguri și artizani în Dacia romană

Timișoara
2007

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE	3
ABREVIERI	7
PROGRAMUL SIMPOZIONULUI	9
 DUMITRU PROTASE	
The Autochthonous Dislocations and their Effects upon the Romanization Process in Dacia	13
 STUDII ȘI NOTE	
ATALIA ȘTEFĂNESCU	
Habitatul în provincia Dacia (orașe, <i>sate</i> , <i>vici militares</i>)	23
DOINA BENEĂ	
Considerații privind cercetările arheologice referitoare la meșteșugurile din provincia Dacia	35
 EXPLOATAREA RESURSELOR SUBSOLULUI	
MARIANA CRÎNGUȘ-BALACI	
Despre prezența caietelor de modele în Dacia romană	69
REMUS MIHAI FERARU	
Noi contribuții la studiul cadranelor solare descoperite în cetățile grecești din Dobrogea.	77
DOINA BENEĂ	
Cu privire la organizarea exploatării sării în Dacia romană	91
 MEȘTEȘUGURI ȘI ARTIZANI	
DOINA BENEĂ	
Die Bleiverarbeitung in der Römischen Provinz Dakien	115
ANA CĂTINAȘ	
Olarii de la Potaissa și produsele lor ceramice	123
MARIANA PÎSLARU	
Tipare din atelierele ceramice de la Potaissa	151
SIMONA REGEȘ-VLASCICI, BOGDAN MUSCALĂ	
Opaițe dreptunghiulare cu <i>ansa</i> în formă de vultur descoperite la Tibiscum	159
CĂLIN TIMOC	
Prelucrarea osului și cornului în provincia Dacia	171
CRISTINA-GEORGETA ALEXANDRESCU	
Aspecte ale vieții cotidiene în epoca romană la nordul Dunării cu specială privire asupra țelăriei și textilelor: o potențială direcție de cercetare	189

MARIA HADIJI VASINCA

Prelucrarea pietrelor semiprețioase în Dacia romană 201

IMPORT – EXPORT – NEGUSTORI

OVIDIU ȚENȚEA

Depozite de anfore sau instalații militare? 207

MARINELA TRĂILĂ ȚUNDREA

Importuri de terra sigillata de la Westerndorf la Tibiscum / Jupa.

Clădirea I (atelierul de sticlă) 219

CĂTĂLIN BALACI, MARIANA CRÎNGUȘ BALACI

Relațiile comerciale ale anticului Tibiscum

cu provinciile Imperiului roman (I). Opațiile 225

PAUL DINULESCU

Piese de echipament militar descoperite în villa rustică de la Gârla Mare 231

FLORIAN MATEI POPESCU

Despre originea negustorilor din provincia Dacia pe baza analizei surselor epigrafice.

Stadiul problemei 235

VARIA

Învățămintul arheologic la Timișoara 249

RECENZII

CĂLIN TIMOC

Ángel Morillo & Joaquín Aurecochea (edit.).

THE ROMAN ARMY IN HISPANIA 269

HABITATUL ÎN PROVINCIA DACIA (ORAȘE, PAGI, SATE, VICI MILITARES)

Atalia Ștefănescu

Viața economică în provincia Dacia (organizarea producției, procurarea de materii prime, comerțul intra-provincial) s-a desfășurat în contextul unei anumite organizări teritorial-administrative (nu ne referim la împărțirea celor trei provincii). Literatura de profil vehiculează în acest sens concepte precum *vicus*¹, *pagus*, *civitas*, *territorium* al unui oraș sau teritoriu al unei unități militare². Per ansamblu, spațiul provincial era organizat în două zone – cea civilă (orașele și teritoriile lor de influență, care includeau așezări rurale și *villae rusticae*; districte miniere, pășunile, salinile³ care reprezentau zone aflate sub jurisdicție imperială), respectiv cea militară (castrele legionare și auxiliare cu *prata legionis*, *vici militares* și *canabae*⁴).

Studiile apărute până în prezent apreciază că pentru delimitarea teritoriului unui oraș (discontinuu în condiția în care în componența sa nu intrau teritoriile menționate mai sus) este necesar să se ia în considerare mai multe elemente: granițele naturale, izvoarele literare, hărțile vechi sau moderne, inscripțiile, descoperirile arheologice (materialul tegular), situația din epoca preromană sau medievală⁵.

În cele ce urmează vom încerca să realizăm o sinteză a opiniilor formulate până în prezent cu privire la organizarea habitatului în Dacia romană, în special a repartizării teritoriale la nivelul așezărilor urbane. Clarificarea unei asemenea probleme ar oferi probabil mai multe informații în legătură cu cadrul de desfășurare a vieții economice a provinciei.

Despre un teritoriu al Diernei (Fig. 3) nu putem vorbi decât din secolul III când este ridicată la rangul de *municipium*. Limitele acestuia ajungeau cu probabilitate până la teritoriul Drobetei, iar spre vest poate până la Pojejena⁶.

Teritoriul orașului Drobeta (Fig. 3) se întindea posibil până la linia Drobeta-Bumbești

¹ „on entend par vicus une agglomération d'édifices et d'habitants sur le territoire d'une colonie ou d'un municipe, n'ayant, donc un territoire propre, mais disposant d'une organisation quasi municipale, avec des curatores ou des magistri et un ordo decurionum” (Piso 1995, p. 65)

² I. Piso afirmă că din punct de vedere juridic nu există teritoriu militar; putem vorbi de o parte din *ager publicus* utilizat de militari, *prata legionis* nedepășind 2000 ha (Piso 1995, p. 67)

³ Macrea 1969, p. 115

⁴ apud Benea 2005, p. 145; pentru o legiune o *canaba* ajungea la 2,222 km lungime (conform unei inscripții de la Carnuntum); locuitorii acesteia nu formau o comunitate propriu-zisă din punct de vedere juridic; o *canaba* era sub controlul comandantului garnizoanei, dar se bucura de autonomie administrativă (Piso 1995, p. 67 și urm.)

⁵ Ardevan 1998, p. 68; Benea 2005, p. 145

⁶ Ardevan 1998, p. 72

(spre sud-est), depresiunea Târgu-Jiu, respectiv până în stânga Dunării la Izvoarele-Pristol⁷. I. Stîngă aprecia că limita sudică a teritoriului orașului ar fi fost între Dierna și Prahovo, pentru ca ulterior, odată cu ridicarea Diernei la rang de *municipium* să se mute pe linia carierelor de piatră de la Vârciorova-Bahna. La vest se învecina cu teritoriul Ulpiei, iar limita nordică ar fi fost în zona localității Iezureni⁸.

I. Piso a stabilit pe baza inscripțiilor menționând magistrați ai Ulpiei Traiana că teritoriul *Tibiscum*-ului s-a întins până la Dierna și Praetorium⁹, Micia sau Ampelum¹⁰. În lucrarea sa referitoare la viața municipală în Dacia romană R. Ardevan aprecia că limita vestică a teritoriului orașului era Porțile de Fier al Transilvaniei, spre sud ajungând la pasul Domașnea. În schimb, autorul avea îndoieli referitoare la limita vestică și estică a *Tibiscum*-ului, apreciind că nu există dovezi că așezările de la Deta, Denta sau Foeni ar fi aparținut acestuia, dar că spre vest ar fi ajuns la Berzobis iar spre nord către linia Lăpușnic-Recaș¹¹ (Fig. 6).

Doina Benea într-un studiu recent presupunea că din teritoriul *Tibiscum*-ului au făcut parte așezări și ferme rurale (Iaz, Caransebeș, Petroșnița, Jupa, Criciova, Sacu, Brebu, Ramna, Sânnicolau-Mare), așezări miniere (Bersobis, Bocșa, Ciclova Română, Dognecea, Gătaia, Silagiu) (existând posibilitatea ca acestea să fi format inițial un district aparte, pentru ca în secolul III să fie atribuite orașului)¹², precum și așezări meșteșugărești (Bolvașnița)¹³. Astfel, teritoriul *Tibiscum*-ului s-ar fi întins pe un areal de 50-60 km N-V, 30 km spre E și 70 km spre S, limitele sale fiind Porțile de Fier ale Transilvaniei (spre sud-est), Criciova (spre nord-est), cursul Mureșului la nord, Ramna la vest (peste linia Lederata-Tibiscum) și Slatina Timiș la sud (aceasta aparținea Diernei conform inscripției IDR III/1, 118).

Până la sfârșitul secolului II din teritoriul *Ulpiei Traiana Sarmizegetusa* (Fig. 7) au făcut parte *Tibiscum*-ul¹⁴ și Mehadia, probabil până la Dunăre. Teritoriul orașului se crede că a ajuns până la culoarul Timiș-Cerna, Țara Hațegului, integrând vilele rustice de la Deva, Hobița, Mânărâu, Sântămărie Orlea, Breazova, Leșnic, Rapoltu Mare, Peșteana, Bățălar, Săliște, Vințu de Jos¹⁵, Rahău, Miercurea Sibiului, Apoldu de Sus¹⁶. *Ulpia Traiana* a cuprins așezările de la *Ampelum (pagus)*¹⁷ și *Apulum*.

⁷ Ardevan 1998, p. 71.

⁸ Stîngă 1999, p. 76.

⁹ Situația Mehadiei este destul de incertă, existând ipoteze cu privire la apartenența sa la Drobeta sau chiar la Dierna (Ardevan 1998, p. 73).

¹⁰ apud Benea 2005, p. 145.

¹¹ Ardevan 1998, p. 73.

¹² Benea 2005, p. 154.

¹³ Benea 2005, p. 151 și urm.

¹⁴ Ideea enunțată de M. Moga, potrivit căreia *Tibiscum* a fost un *pagus* al Ulpiei înainte de a dobândi statutul municipal, este respinsă de C. C. Petolescu pentru care un *pagus* este o așezare cvasi-urbană între *vicus* și *municipium* (Petolescu 1972, p. 497).

¹⁵ IDR III/3, 278, IDR III/2, 378.

¹⁶ Ardevan 1998, p. 79.

¹⁷ IDR III/3, 317, 286, 293, 308, 309, 330, 331, 322, 335, 333, 340.

R. Ardevan presupunea că Micia nu a aparținut Ulpiei (așa cum consideră spre exemplu C. Pop¹⁸), dar că Germisara a făcut parte din teritoriul acesteia.

M. Macrea aprecia în monografia sa privind viața în Dacia romană că Micia, deopotrivă așezarea civilă numită *pagus* și dependentă de castru până la sfârșitul domniei lui Septimius Severus după care a primit o organizare cvasi-municipală, precum și castrul, făceau parte din teritoriul Ulpiei Traiana Sarmizegetusa¹⁹.

Un *pagus* este o comună rurală aflată pe teritoriul unei colonii²⁰, uneori sinonim cu *vicus*, alteori compus din mai multe așezări vicane²¹. Conform lui Kornemann și E. Swoboda, un *pagus* este un district teritorial. G.Ch. Picard și M. Bénabou la rândul lor considerau *pagi* circumscripții teritoriale depinzând de o *colonia* și bucurându-se de autonomie administrativă²².

I. Piso considera că acest *pagus* ținea de *ager publicus* folosit de trupele cantonate în castru și că „n'avait rien a faire avec le territoire de Sarmizegetusa”²³. În opinia sa unii dintre demnitarii Ulpiei menționați de inscripții²⁴ puteau locui în *pagus* unde dispuneau de proprietăți rurale și se ocupau cu agricultura²⁵. Studiile mai noi²⁶ resping ideea că, castrul de la Micia era subordonat Ulpiei, în schimb mai păstrează cele două variante: existența unui *vicus* militar și a unui *pagus* civil, sau evoluția *pagus*-ului civil din *vicusul* militar.

Până la ridicarea Apulum-ului la rangul de *municipium* teritoriul Ulpiei s-a întins până la valea Sebeșului și la localitățile de pe drumul spre Olt, iar așezarea de la Micăsasa i-a aparținut²⁷. I. Piso aprecia că limita naturală a teritoriului orașului era reprezentată de Carpații Meridionali până dincolo de Porțile de Fier ale Transilvaniei, integrând cariera de marmură de la Bucova, Valea Rîului Mare și a Streiului (Țara Hațegului)²⁸, ajungând până la Ampelum²⁹.

Ioana Bogdan-Cătănciu afirmă însă că teritoriul de la nord de Mureș nu a aparținut Ulpiei, așa cum nu a aparținut nici Apulum-ul. Ea se bazează în argumentație pe existența unui sistem de cadastrare care ajunge la sud de Mureș și la est de Orăștie, în regiunea aflată între localitățile Zeicani, Păucinești, Clopotiva, Râu Bărbat, Sântămărie Orlea³⁰.

Teritoriul Ulpiei s-ar fi întins așadar până la Dierna, culoarul Timiș-Cerna, depresiunea Hațeg cu Valea Streiului, cursul mijlociu al Mureșului, valea Ampoiului cu accesul spre minele de aur, valea inferioară a Târnavelor, cursul inferior al Sebeșului și Depresiunea Miercurea Sibiului³¹.

¹⁸ Pop 1994, passim.

¹⁹ Macrea 1969, p. 145-146.

²⁰ Macrea 1969, p. 145.

²¹ Piso 1995, p. 66.

²² apud Țeposu-Marinescu 1984-1985, p. 128.

²³ Piso 1995, p. 74.

²⁴ IDR III/3, 142, 149, 171, 70-71.

²⁵ Piso 1995, p. 74.

²⁶ Protase 2001, passim.

²⁷ Ardevan 1998, p. 80.

²⁸ Piso 1995, p. 71.

²⁹ Piso 1995, p. 77.

³⁰ Bogdan-Cătănciu 2000, p. 124.

³¹ Ardevan 1998, p. 80.

În cuprinsul teritoriului orașului Ampelum (**Fig. 1**) intrau valea superioară și mijlocie a Ampoiului, drumul Ampelum-Germisara și zona din dreapta Mureșului³².

Teritoriul orașului Apulum (**Fig. 2**) cuprindea în opinia lui R. Ardevan așezările de pe valea Mureșului, cele de pe cursul inferior al Târnavei, așezarea de la Micăsasa, posibil și așezările dintre Sebeș și Gușterița, ajungând în sud-vest până în zona Germisarei și la sud de Aiud. Din acest teritoriu făceau parte vilele rustice de la Apoldu de Sus și Miercurea Sibiului³³. Teritoriul Municipiului Septimium Apulense nu se cunoaște³⁴. Ioana Bogdan-Cătănciu, pornind de la inscripțiile cu notabili, mai ales cu decurioni, identifică ca limite extreme ale orașului Aiud, Cetatea de Baltă și Șpring, iar spre vest zona minelor de aur cu sediul la Ampelum, care era domeniu imperial³⁵.

Limitele teritoriului potaissens erau, în opinia lui R. Ardevan, culmea Feleacului (nord), zona Aiton-Rediu cu drumul de la Potaissa la Napoca, malul drept al Arieșului până la confluența cu Mureșul, înglobând *villa rustica* de la Petreștii de Sus. Spre vest orașul ajungea până la confluența Arieșului cu bazinul Ierii, în timp ce spre est a integrat, probabil, așezările din zona Triteni-Soporu de Câmpie, respectiv pe cele dintre Luduș și Cipău³⁶.

Într-un studiu recent³⁷ care abordează problematica teritoriului Potaissiei se realizează o delimitare a teritoriului economic al orașului pornind de la descoperirile arheologice și principalele drumuri, iar nu de la inscripțiile care nu oferă date concludente în acest sens. Astfel, autorii studiului marcau limitele acestui teritoriu prin următoarele limite: Valea Racilor (cu așezările de la Copăcenii, Tureni, Ceanu Mic, Mărtinești-Rediu, Vâlcele); culoarul Hășdate-Micuș (așezările de la Cheia, Petreștii de Jos, Cheile Turzii, Micești), culoarul Valea Largă (așezările de la Vișoara, Tritenii de Jos, Bolduț, Boian, Ceanu Mare, Iacobenii, Soporu de Câmpie, Aruncuta). Din acest teritoriu mai făceau parte așezările de la Moldovenești, Mihai Viteazu, Plăiești, Bădenii, Călărași³⁸.

Teritoriul orașului Potaissa se învecina cu cel al Napocei (**Fig. 4**), care ajungea la rândul său spre sud, sud-vest, sud-est până la culmea Feleacului, la valea Someșului Mic și la linia Aiton-Rediu. Limita nordică ar fi fost confluența Almașului cu Someșul Mic și valea Someșului Mic, iar cea estică linia așezărilor de la Căianu-Suatu, Palatca, Sava, Țaga. În interiorul acestui perimetru se aflau *villa*-ele de la Apahida, Ciumăfaia, Chinteni, Dezmir, Jucu de Sus, Pantic, Rediu, Sânnicoadă, Viștea, Căianu³⁹. Spre vest orașul ajungea până la Florești, învecinându-se cu teritoriul unității de la Gilău, iar spre sud cu zona auriferă⁴⁰.

R. Ardevan nu face aprecieri privind limitele teritoriale ale orașului Porolissum (**Fig. 4**),

³² Ardevan 1998, p. 83.

³³ Protase 2001, p. 63.

³⁴ Ardevan 1998, p. 81 și urm.

³⁵ Bogdan-Cătănciu 2000, p. 129.

³⁶ Ardevan 1998, p. 84.

³⁷ Nemeti, Nemeti, Fodorean 2003, *passim*.

³⁸ Nemeti, Nemeti, Fodorean 2003, p. 73.

³⁹ Ardevan 1998, p. 86-87.

⁴⁰ Bogdan-Cătănciu 1999, p. 71.

în schimb afirmă că acesta cuprindea Valea Almașului și Agrijului, precum și vilele de la Dragu și Gîrbou⁴¹.

Același autor delimitează în schimb teritoriul orașului Romula astfel⁴²: la nord așezările aflate la sud de Acidava; la sud dealurile aflate între Scărișoara pe Olt și Sadova pe Jiu, iar la vest Jiul⁴³, incluzând satele de la Slăveni, Gostavăț, Devesel, Comanca, Frăsinet, Redea, Caracal, Cezieni, Radomir, Leu, Zănoaga, Dioști, Osica de Sus⁴⁴. O mai clară delimitare a arealului localității aparține lui C.M. Tătulea, care în monografia dedicată așezării de la Roumla trase următoarele limite: de la Olt până la marginea estică a bazinului Jiului pe linia localităților Apele Vii, Castranova, Leu, Drăgotești, Balș și de la Acidava până pe linia Băbiciu-Devesel-Redea-Celaru care o despărțea de teritoriul Sucidavei. În cuprinsul acestui areal se găseau în jur de 45 așezări rurale, mare parte dintre ele jalonând principalele căi de acces și comunicație (pe Valea Oltului așezări rurale ar fi fost la Băbiciu, Breznica (posibilă *villa rustica*), Gostavăț; pe drumul care urca către defileul Oltului se aflau așezările de la Osica de Sus și Brâncoveni, iar pe drumul de la Sucidava la Romula vilele rustice de la Vlădila și Redea, precum și așezările de la Devesel, Comanca)⁴⁵ (Fig. 5).

Alături de teritoriile orașelor în Dacia este presupusă existența unor *civitates* la Sucidava sau o alta cu sediul la Aquae, având ca limită linia Craiova-Pristol⁴⁶. De asemenea, este menționat în literatură teritoriul unui domeniu imperial cu centrul la Salinae (Ocna Mureșului), care ar fi cuprins localitățile din dreapta Mureșului de la Lunca Mureșului, Războieni-Cetate, Unirea, Decea, Mirăslău, precum și localități de pe afluenți ai Mureșului (pârăurile Unirea, Ciugud, Lopadea, Mirăslău)⁴⁷. Un teritoriu autonom față de Potaissa sau Cristești ar fi avut centrul undeva între Luduș-Bogata de Mureș⁴⁸.

Radu Florescu susținea că „unități de habitat de aceeași mărime și stare ca Micia” erau la Aquae (așezare de exploatare a fierului), Brucla, Salinae, Cristești, Domnești (exploatare saline), Ilișua, Germisara, Alburnus Maior, Micăsasa, Cioroiu Nou, Ad Mutrium⁴⁹.

În ceea ce privește situația Sucidavei, teritoriul său s-ar fi întins de la Olt la malul stâng al Jiului, și de la Dunăre până în centrul câmpiei Romanațului, ajungând la linia Scărișoara-Vlădila-Amărăști-Locusteni-Brabeți⁵⁰.

Controversata inscripție care menționează *territorium Sucidavense*⁵¹ este datată de Gr. Florescu în anul 248, când în urma luptelor cu carpii aceștia ar fi distrus templul zeiței Nemesis. De asemenea, același autor face distincția între *curiales* și *decuriones*, care ajung să

⁴¹ Ardean 1998, p. 88.

⁴² Aceleași limite apar și la Tudor 1978, p. 177.

⁴³ Ardean 1998, p. 70.

⁴⁴ Tudor 1978, p. 177.

⁴⁵ Tătulea 1994, p. 54 și urm.

⁴⁶ Ardean 1998, p. 96.

⁴⁷ Nemeti, Nemeti, Fodorean 2003, p. 73.

⁴⁸ Nemeti, Nemeti, Fodorean 2003, p. 74.

⁴⁹ Florescu 1984-1985, p. 163.

⁵⁰ Toropu, Tătulea 1987, p. 182, fig. 59.

⁵¹ IDR II, 190.

se confunde în secolul III, dar care definesc realități diferite. *Curiales* erau în fapt membrii unei *curia* (formă de organizare în cadrul unei *colonia* sau *municipium*), „membri ai consiliului comunal al teritoriului Sucidavei”⁵².

O altă subdiviziune teritorială ar fi fost *regio*, aflată sub jurisdicție și control militar. O astfel de *regio* s-ar fi aflat în zona Cășei conform inscripției datate în timpul lui Gordian III care pomenește *agens sub signis cum regione Ansamensium*, precum și în zona Cumidava-Rîșnov unde în timpul lui Severus Alexander au fost atestați dacii Cumidavenses. O altă *regio* ar fi fost și vicus Anartorum (zona Almașu Mare în nord-vestul Daciei)⁵³.

Pentru așezările de tip *vicus militaris* o delimitare teritorială este dificil de imaginat în condiția în care aceste așezări sunt puțin studiate încă la scara provinciei, dar totodată, având în vedere caracterul lor cvasi-urban ele au stat la baza unor orașe, iar despre întinderea lor inițială nu ne putem pronunța.

În demersul nostru am încercat să creionăm o imagine de ansamblu asupra cadrului general în care avea loc viața economică a Daciei. Pe de o parte, unitățile militare beneficiau de o zonă care deservea necesitățile agricole ale trupelor, pentru ca produsele meșteșugărești să fie furnizate cu precădere de așezările vicane din apropiere, aflate sub controlul comandantului de garnizoană, dar cu oarecare autonomie administrativă. Alături de acestea sunt orașele, ale căror necesități sunt acoperite din producția așezărilor rurale și a vilelor rustice aflate în teritoriul lor de influență, precum și alte diviziuni teritoriale (numite *civitates*, *pagi* sau *regiones*), constituite frecvent din aglomerări de așezări care nu au ajuns la nivel urban. Nu în ultimul rând trebuie menționate districtele miniere, organizate sub jurisdicție imperială în jurul exploatărilor de aur, fier, sare. Între toate acestea exista o rețea de căi de comunicație care permitea practic desfășurarea unor relații economice eficiente.

Imaginea teritoriului provinciei ne apare astfel ca fiind oarecum fragmentată și discontinuă. Ceea ce nu cunoaștem încă sunt relațiile existente în cadrul acestor diviziuni teritoriale, care cu siguranță trebuie să fi avut și o altă semnificație decât simpla delimitare și care au asigurat unitatea la nivelul provinciei. Lipsa unor informații epigrafice ar putea fi suplinită poate prin reconsiderarea vieții economice din Dacia și plasarea sa în contextul formelor de habitat, depășind limitele studiilor de până acum pentru care activitățile de producție sau comerț erau abordate în manieră independentă.

The Habitat in Roman Dacia (towns, *pagi*, villages, *vici militares*) (Summary)

The publications known so far ascertain that in order to establish the territory of a town several elements must be considered: the natural borders, the literary sources, ancient or modern maps, inscriptions, archaeological investigations (especially the *tegulae*), the

⁵² Florescu 1958, p. 340 și urm.

⁵³ Macrea 1969, p. 114.

pre-Roman or medieval situation. The territory of a town was not continuous, because it did not include the mining districts, the territories of the legions, the military vici or the *canabae*.

The present study is a synthesis of the existing theories upon the organization of the habitat in Roman Dacia, especially of the urban territories. We believe the entire economical life of the province was organized according to and within these territorial structures. Clarifying this matter might offer more information about the commercial exchanges inside the province or even about how production was organized.

BIBLIOGRAFIE

- Ardevan 1998 Ardevan, Radu, *Viața municipală în Dacia Romană*, Timișoara.
- Bărbulescu 1994 Bărbulescu, Mihai, *Potaissa. Studiu monografic*, Turda.
- Benea 2003 Benea, Doina, *Istoria așezărilor de tip vici militares din Dacia romană*, Ed. Excelsior Art, Timișoara.
- Benea 2005 Benea, Doina, *Teritoriul rural al municipiului Tibiscum*, în *Apulum* XLII, p. 145-155.
- Benea, Bona 1994 Benea, Doina, Bona, Petru, *Tibiscum*, București.
- Bogdan-Cătănciu 1999 Bogdan-Cătănciu, Ioana, *Napoca. Pomoerium și teritorium*, în *Napoca. 1880 de ani de la începutul vieții urbane*, Cluj-Napoca, p. 64-77.
- Bogdan-Cătănciu 2000 Bogdan-Cătănciu, Ioana, *Territoire civil et militaire a Apulum*, în *Army and Urban Development in the Danubian Provinces of the Roman Empire*, Alba-Iulia, p. 109-139.
- Daicoviciu, Alicu 1984 Daicoviciu, H., Alicu, D., *Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa*, Ed. Sport-Turism, București.
- Davidescu 1980 Davidescu, M., *Drobeta în secolele I-VII e.n.*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova.
- Floca 1968 Floca, Oct., *Pagus Miciensis*, în *Sargetia* 5, p.49-58.
- Florescu 1958 Florescu, Gr., *Două documente epigrafice în legătură cu organizarea quasi-municipală a comunelor rurale (territoria) romane*, în *SCIV* 9, 2, p. 337-348.
- Florescu 1984-1985 Florescu, R., *Urbanizarea Daciei*, în *Sargetia* XVIII-XIX, p. 149-167.
- Husar 2002 Husar, A., *Din istoria Daciei romane*, Cluj.
- Macrea 1969 Macrea, Mihail, *Viața în Dacia Romană*, București.
- Man 2003 Man, Nicoleta, *Structura etnică și socială a populației din așezarea romană de la Cristești*, în *Acta MP* XXV, p. 273-276.
- Mitrofan 1973 Mitrofan, I., *Villae rusticae în Dacia Superior I*, *ActaMN* X, p. 127-149.
- Mitrofan 1974 Mitrofan, I., *Villae rusticae în Dacia Superior II*, *ActaMN* XI, p. 41-59.
- Moga 1971 Moga, M., *Pagus Tibiscensis. În legătură cu teritoriul rural al Ulpiei Traiana*, în *Tibiscus* I, p. 41-50.

- | | |
|--|--|
| Nemeti, Nemeti
Fodorean 2003
Paki 1995 | Nemeti, S., Nemeti, Irina, Fodorean, F., <i>Territorium Potaissae</i> , în Rev. Bistriței XVII, p. 69-75.
Paki, Adela, <i>La colonisation de la Dacie romaine</i> , La politique édilitaire dans les provinces de l'Empire Romain, IIème – IVème siècle après JC. Actes du II Colloque Roumano-Suisse, Berne, p. 19-37. |
| Petolescu 1972 | Petolescu, C.C., <i>M. Moga, Pagus Tibiscensis. În legătură cu teritoriul rural al Ulpiei Traiana (recenzie)</i> , în SCIV 23, 3, p. 495-498. |
| Petolescu 1994 | Petolescu, C.C., <i>Sucidava – ΣΥΚΙΑΙΒΑ</i> , în AO 9, p. 43-45. |
| Piso 1995 | Piso, I., <i>Le territoire de la Colonia Sarmizegetusa</i> , în EphNap V, p. 63-82. |
| Pop 1994 | Pop, C., <i>Ulpia Traiana Sarmizegetusa și teritoriul ei: coloniști, religii, locașuri de cult</i> , în Eph Nap IV, p. 61-73. |
| Protase 2001 | Protase, D., în <i>Istoria românilor</i> , vol. II, Ed. Academiei, București, p. 52-72. |
| Stîngă 1999 | Stîngă, I., <i>Contribuții privind cunoașterea teritoriului rural al Drobetai</i> , în Drobeta IX, p. 73-78. |
| Tătulea 1994 | Tătulea, C.M., <i>Romula-Malva</i> , Ed. Museion, București. |
| Toropu, Tătulea 1987 | Toropu, Octavian, Tătulea, Corneliu, <i>Sucidava-Celei</i> , București. |
| Tudor 1968 | Tudor, D., <i>Orașe, târguri, sate în Dacia romană</i> , București. |
| Tudor 1978 | Tudor, Dumitru, <i>Oltenia romană</i> , ed. IV, București. |
| Țeposu-Marinescu
1984-1985 | Țeposu-Marinescu, Lucia, <i>Cu privire la urbanizarea Miciei</i> , în Sargetia XVIII-XIX, p. 125-129. |

Lista ilustrațiilor

- Fig. 1 Teritoriul orașului Ampelum
 Fig. 2 Teritoriul orașului Apulum
 Fig. 3 Teritoriul orașelor Dierna și Drobeta
 Fig. 4 Teritoriul orașelor Napoca și Porolissum
 Fig. 5 Teritoriul orașului Romula
 Fig. 6 Teritoriul orașului Tibiscum
 Fig. 7 Teritoriul Ulpiei Traiana Sarmizegetusa



Fig. 1

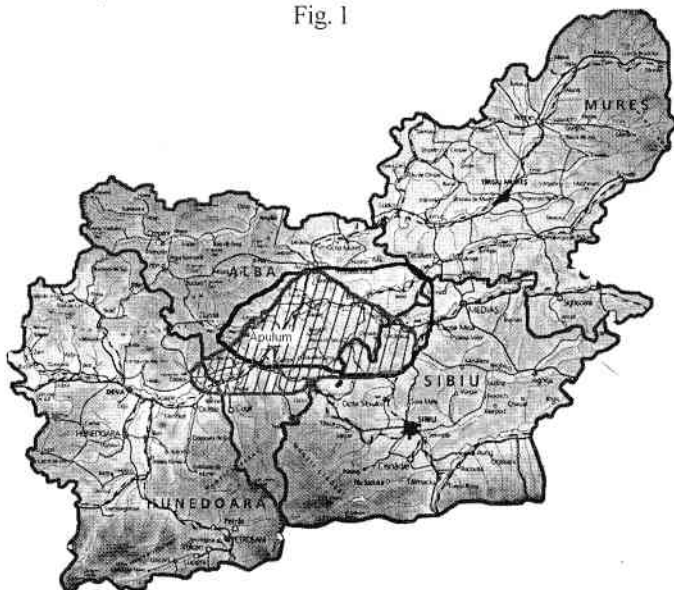


Fig. 2

 Teritoriul orașului Apulum (cf. Ioana Bogdan-Cătănciu 2000)

 Teritoriul orașului Apulum (cf. R. Ardevan 1998)